

Jan Pecha
Josef Dovalil
Jiří Suchý

Význam soutěžní
úspěšnosti
ve výkonnostním
vývoji tenistů

Význam soutěžní úspěšnosti ve výkonnostním vývoji tenistů

Jan Pecha
Josef Dovalil
Jiří Suchý

Recenzovali:

doc. PhDr. Vladimír Šafařík, CSc.

doc. RNDr. Jiří Zháněl, Dr.

Vydala Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

Vznik textu byl podpořen z prostředků P38 (Biologické aspekty zkoumání lidského pohybu) a Specifického vysokoškolského výzkumu UK 2015 260 235 (Scientia Movens)

© Univerzita Karlova v Praze, 2016

© Jan Pecha, Josef Dovalil, Jiří Suchý, 2016

ISBN 978-80-246-3380-0

ISBN 978-80-246-3394-7 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2016

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Touto cestou bych chtěl poděkovat své rodině za podporu, spoluautorům a kolegům z KPPD UK FTVS a I. ČLTK Praha za odborné připomínky a praktické rady.

Jan Pecha

Obsah

Předmluva	11
1. Úvod	13
2. Teoretický rozbor zkoumané problematiky	15
2.1 Vymezení základních pojmů	16
2.2 Pojetí úspěchu ve sportu v současné společnosti	17
2.3 Sportovní trénink	19
2.4 Sportovní soutěže	21
2.5 Charakteristika tenisu	23
2.5.1 Historie tenisu	24
2.5.2 Tenisové organizace	25
2.5.3 Kampaň Play and Stay	26
2.5.4 Systém klasifikace hráčů	26
2.5.5 Péče o talentované hráče v České republice	28
2.6 Sportovní výkon a jeho struktura v tenise	29
2.7 Dlouhodobá koncepce sportovního tréninku	31
2.7.1 Raná specializace a trénink odpovídající vývoji a jejich význam pro dosahování vrcholné výkonnosti	33
2.7.2 Dlouhodobý rozvoj výkonnosti a specifčnost přípravy	37
2.7.3 Etapy sportovního tréninku	37
2.7.4 Sportovní příprava dětí	39
2.7.5 Charakteristika období 9–15 let v tenise	40
2.7.6 Vývojové a věkové zákonitosti	43
2.8 Sportovní kariéra	46
2.9 Výzkumy výkonnostního vývoje talentovaných jedinců	48
2.9.1 Výzkumy výkonnostního vývoje v tenise	49

2.9.2	Výzkumy výkonnostního vývoje v ostatních sportech a oborech lidské činnosti	52
3.	Cíl a úkoly studie	55
3.1	Cíl studie	55
3.1.1	Úkoly kvantitativního výzkumu	55
3.1.2	Úkoly kvalitativního výzkumu	56
3.2	Vědecká otázka	57
4.	Metodika výzkumu	58
4.1	Výzkumné metody	58
4.1.1	Kvantitativní výzkum	59
4.1.2	Kvalitativní výzkum	62
4.2	Terminologie	64
4.3	Metodologický přístup	64
5.	Výsledky výzkumu	66
5.1	Prospektivní analýza výkonnostního vývoje hráčů	66
5.2	Retrospektivní analýza výkonnostního vývoje hráčů	69
5.3	Korelační analýza umístění hráčů	73
5.4	Rozhovory s tenisovými experty	73
5.4.1	Charakteristické rysy tréninku	74
5.4.2	Předpoklady úspěšných hráčů	75
5.4.3	Význam sportovních soutěží	78
6.	Diskuse	81
7.	Závěr	88
8.	Conclusion	91
9.	Přehled použitých zdrojů	93
9.1	Soupis bibliografických citací	93
9.2	Přehled internetových zdrojů	102
10.	Seznam použitých zkratk a symbolů	104

11. Přílohy	105
Příloha 1 – Retrospektivní analýza mužů	106
Příloha 2 – Retrospektivní analýza žen	108
Příloha 3 – Korelační analýza pořadí umístění muži – mladší žáci	112
Příloha 4 – Korelační analýza pořadí umístění muži – starší žáci	113
Příloha 5 – Korelační analýza pořadí umístění ženy – mladší žákyně	114
Příloha 6 – Korelační analýza pořadí umístění ženy – starší žákyně	116

Předmluva

Vážení čtenáři, na následujících stránkách si vám dovoluujeme předložit publikaci zaměřenou na problematiku významu soutěžní úspěšnosti ve výkonnostním vývoji tenistů.

Tato studie se zabývá analýzou výkonnostního vývoje českých (před rokem 1993 československých) tenistů. Cílem výzkumu je zjistit, zda a nakolik soutěžní úspěšnost tenistů dosahovaná v žákovských kategoriích (do 14 let) souvisí s dosahováním jejich vrcholné výkonnosti v dospělosti na mezinárodní úrovni a jaké jsou názory expertů na tyto souvislosti a cesty spojené s dosahováním vysoké výkonnosti.

Výsledky ukazují, že z analýzy vyplývá důležitost předního umístění hráčů pro prosazení se hráčů do širší tenisové světové špičky (top 100 ATP/WTA), přitom pořadí nemusí hrát roli, již v žákovských kategoriích do 12, resp. 14 let, které však ovlivňují například předchozí absolvovaný trénink, akcentování specializace nebo talent.

Převážná část této monografie vychází z disertační práce *Soutěžní úspěšnost ve výkonnostním vývoji tenistů* obhájené Janem Pechou na Fakultě tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy v Praze pod vedením školitele doc. PhDr. Josefa Dovalila, CSc. a odborného konzultanta doc. PhDr. Jiřího Suchého, Ph.D.

Za kolektiv autorů *Jan Pecha*

1. Úvod

Soutěžní úspěšnost jako symptom sportovní výkonnosti se obecně považuje za kritérium efektivity absolvovaného tréninku. V zásadě se zdá takový přístup správný, jeho oprávněnost je však třeba posuzovat také z hlediska sportovně ontogenetického, tj. jak a kdy, v jakém věku bylo úspěchu dosaženo.

Předpokládá se, že dosahování vysoké sportovní výkonnosti v tenise souvisí nejen s úrovní talentu, o čemž vypovídá dosavadní vývoj řady vítězů grandslamových turnajů nebo olympijských her, důležité je také vybudovat základy pro pozdější vrcholové výkony již v dětském a dorosteneckém věku. Důležitá je však i mnohaletá pravidelná a systematická příprava hráčů.

V literatuře se setkáváme s řadou studií zabývajících se analýzou výkonnostního vývoje talentovaných jedinců v různých sportech nebo oborech lidské činnosti (např. Bloom, 1985; Bürgi, 2010; Coté, 1999; Feige, 1973; Schumacher et al., 2006, 2007), zejména se zaměřením na dosahování jejich vrcholné výkonnostní úrovně v dospělosti.

Dosavadní vědecké studie, zabývající se analýzou výkonnostního vývoje tenistů, se zaměřují zejména na úspěšnost jejich prosazení z mezinárodních žebříčků žákovských a juniorských kategorií na žebříčky profesionálů mužů a žen (např. Brouwers et al., 2010; MacCurdy, 2006; McCraw, 2011, 2012; Reid, 2009; Unierzyski, 2002).

Tato studie se zaměřuje na analýzu výkonnostního vývoje výhradně hráčů v podmínkách vytvořených Českým tenisovým svazem (před rokem 1993 Československým tenisovým svazem) a jejím cílem je zjistit, zda a nakolik soutěžní úspěšnost českých, resp. československých tenistů dosahovaná v žákovských kategoriích souvisí s dosahováním jejich vrcholné výkonnosti v dospělosti na mezinárodní úrovni a jaké jsou názory expertů na tyto souvislosti a cesty spojené s dosahováním vysoké výkonnosti.

Z hlediska dlouhodobé koncepce tenisového tréninku tato studie v první části kvantitativně analyzuje, a to na základě prospektivní a retrospektivní analýzy umístění hráčů, vybrané aspekty výkonnostního vývoje české, resp. československé širší tenisové špičky a předních hráčů žákovských kategorií v letech 1989–2014. Druhá, kvalitativně orientovaná část analyzuje názory předních českých tenisových expertů na danou problematiku z pohledu charakteristických rysů tréninku, předpokladů úspěšných hráčů a významu sportovních soutěží.

Poznatky obsažené v této studii mohou sloužit jako podnětné informace pro tréninkovou praxi a vytvořit podklady pro řešení otázek týkajících se identifikace a výběru talentů v tenise, což má klíčovou roli pro pozdější podávání sportovních výkonů na vrcholové úrovni, a to v podmínkách prostředí vytvořeného Českým tenisovým svazem. Práce na tomto spisu i jednotlivé související dílčí výzkumy probíhaly v rozmezí let 2009 až 2014, proto již byly některé parciální výsledky publikovány (Pecha, 2013, 2014; Pecha & Dovalil, 2012, 2014).

V obecném pohledu se tato monografie může, doufáme alespoň částečně, řadit také k literatuře zabývající se tématem poznání tzv. „klíče k úspěchu“ (např. Gladwell, 2008; Taleb, 2011, 2013), která stále přitahuje pozornost nejen laické, ale i odborné veřejnosti.

Důvody, které vedly k výběru uvedeného tématu, je náš dlouhodobý zájem o problematiku dlouhodobé koncepce sportovního tréninku, zejména se zaměřením na tenis. Věříme, že studie přispěje nejen k rozšíření poznatků v oblasti sportovního tréninku, ale také dalších příbuzných oborů.

2. Teoretický rozbor zkoumané problematiky

Teoretická část studie se zabývá dosavadními poznatky, teoretickými východiskami v rámci řešení dané problematiky.

V úvodní kapitole jsou v kontextu zaměření monografie nejdříve vymezeny klíčové pojmy dané problematiky, následující kapitola se pak zabývá pojetím úspěchu v současné společnosti a jeho odrazem ve sportu. Pro snazší orientaci v řešeném tématu vymezuje další kapitola teoretické části na základě dosavadních poznatků vědecký pohled na sportovní trénink. V samostatné kapitole je zpracována problematika sportovních soutěží.

Další kapitoly se zaměřují na charakteristiku tenisu, jeho historii a kampaň Mezinárodní tenisové federace *Play and Stay* (ITF, 2010a). V souvislosti se zaměřením studie dále popisujeme systém klasifikace hráčů a zabýváme se problematikou péče o talentované hráče, identifikací a výběrem talentů, s návazností na systém státní podpory talentované mládeže.

Na kapitolu vymezující strukturu sportovního výkonu v tenise navazuje část zabývající se z širší perspektivy koncepty rané specializace a tréninku odpovídajícího vývoji a jejich důsledky pro výkonnostní růst jedinců. Zmíněny jsou také aspekty dlouhodobého rozvoje výkonnosti a specifčnosti přípravy, etapy sportovního tréninku, specifika sportovní přípravy dětí včetně poznatků o vývojových a věkových zákonitostech. Téma dlouhodobé koncepce tréninku je v kapitole 2.8 Sportovní kariéra řešeno také z pohledu pedagogicko-sociologického.

Předposlední kapitola teoretické části studie uvádí přehled vybraných výzkumných studií zabývajících se analýzou výkonnostního vývoje talentovaných jedinců v tenise, v ostatních sportech a oborech lidské činnosti.

Přehled literatury zabývajících se výkonnostním vývojem talentovaných jedinců ukazuje na stále aktuální problém řešení v rámci tématu dlou-

hodobé koncepcce sportovního tréninku. Ukazuje se, že vysoké výkonnosti mohou dosáhnout jen ti sportovci, kteří mají pro příslušný sport potřebný talent. Analýzy tréninku a sportovního vývoje však také upozorňují na nezbytnost vybudovat základy pro pozdější vrcholové výkony již v dětském a dorosteneckém věku. Stejně důležitá je však i mnohaletá pravidelná a systematická příprava.

Dosavadní vědecké studie v tenise, které se zaměřují na úspěšnost prosazení hráčů z žákovských a juniorských kategorií do širší tenisové špičky v kategorii dospělých v mezinárodním měřítku, ukazují na relativní důležitost předního umístění hráčů na žebříčku již v těchto věkových kategoriích. Na druhou stranu však toto umístění není nutnou podmínkou pro pozdější dosažení širší tenisové špičky. Důležitou roli totiž hrají ve výkonnostním vývoji hráčů také např. jejich vrozené dispozice a vlastnosti, věkové a vývojové zákonitosti, vliv prostředí a výchovy, absolvovaný trénink, politika dané tenisové organizace nebo sociokulturní aspekty dané územní oblasti, ve které se nachází.

2.1 Vymezení základních pojmů

Pojem soutěžní úspěšnost (v literatuře se v německém jazyce setkáváme s pojmem *Wettkampferfolg*, v anglickém jazyce s pojmem *competitive success*) je vztahován k dosahování vrcholné výkonnostní úrovně sportovců (např. Dolowacki, 2009; Han et al., 2013; Mühlbauer et al., 2009; Schnabel, Harre & Krug, 2008; Thienes, 2008a, 2008b), resp. k prosazení se na vrcholné výkonnostní úrovni, a jeho vymezení úzce souvisí s výkladem vybraných pojmů teorie sportovního tréninku.

Soutěžní úspěšnost v tenise – pro vymezení zkoumaného problému v této studii chápeme pojem soutěžní úspěšnost v tenise jako dosahování vysoké sportovní výkonnosti, která je prokazována dlouhodobě, v soutěžích. V tenise odráží z dlouhodobého hlediska výkonnosti úroveň hráčů jejich postavení, resp. umístění na žebříčku. Žebříčky všech věkových kategorií jsou sestavovány na základě hodnocení výsledků hráčů dle soutěžního řádu tenisu (dále uvedeno v kapitole 4. Metodika výzkumu).

Sportovní výkonnost – úspěch ve sportu je dán sportovní výkonností, kterou chápeme jako dispozici podávat sportovní výkon. Sportovní výkon je pak výsledkem sportovní činnosti (Filipec et al., 1994) a jedním ze základních pojmů sportu a sportovního tréninku. Pro trénink, v němž se výkon především buduje, má jeho hlubší poznání zásadní význam (Dovalil et al., 2009).

Sportovní soutěž – je srovnání sportovní výkonnosti jedinců nebo družstev podle stanovených pravidel daného sportu za účelem určení vítěze a pořadí (Dovalil et al., 2008; Hohmann, Lames & Letzelter, 2010; Schnabel, Harre & Borde, 1997). Cílem startů v soutěžích je dosáhnout v daném čase a podmínkách nejvyšších výkonů, které vedou k vítězství, resp. k předpokládanému umístění v konkurenci s ostatními soutěžícími. Soutěže přirozeně završují proces sportovního tréninku (Dovalil et al., 2008). Soutěžní utkání a turnaje jsou přirozeně považovány za součást rozvoje tenistů (Crespo et al., 2003; MacCurdy, 1999).

Hráči žákovských kategorií s nejvyšší bonusovou hodnotou (BH 60) – jedná se o nejlépe umístěné hráče na žebříčku žákovských kategorií do 12 (mladší žactvo) a 14 (starší žactvo) let registrovaných v Českém tenisovém svazu (dříve Československém tenisovém svazu), které představuje soubor horních 0,5 % celkového počtu hráčů v dané věkové kategorii za uplynulý rok, kteří se zúčastnili turnajů (ČsTS, 1989–1992; ČTS, 1993–2014). Pro potřeby této studie jsou mezi tyto hráče zařazeni také všichni hráči umístění před hráči s druhou nejvyšší bonusovou hodnotou (tj. BH 45), tedy včetně hráčů na celostátním žebříčku, kteří hráli posledním rokem v příslušné věkové kategorii.

Širší tenisová špička – pro naše potřeby a v souladu s většinovým názorem týkajícím se výkonnostní úrovně hráčů, označujeme soubor prvních sta hráčů a hráček, označovaných jako top 100, na okruzích profesionálních hráčů ATP a WTA jako širší tenisovou špičku. Tento soubor je považován za základní model nejvyšší výkonnostní úrovně (Vaverka & Černošek, 2007). Dosažení umístění v top 100 na světových žebříčcích ATP a WTA je považováno za významný úspěch v profesionálním tenise (McCraw, 2011, 2012).

2.2 Pojetí úspěchu ve sportu v současné společnosti

V obecném výkladu je pojem úspěch (angl. *success*, něm. *Erfolg*) definován jako kladný výsledek činnosti, plán či pokus s dosažením dobrých výsledků, dosažení nějakého cíle, něčeho plánovaného nebo toho, o co bylo usilováno (Filipec et al., 1994; Haag & Haag, 2003; Kent, 2006; Rundell, 2002). Sportovní úspěch (něm. *sportlicher Erfolg*, angl. *sport success*) je pak chápán jako dosažení usilovaného sportovního výsledku, resp. sportovního výkonu (Mechling, 1989; Schnabel, Harre & Krug, 2008) a je determinován umístěním na žebříčku (Carl, 1983). Úspěch ve sportu však lze chápat také jako hodnotu, která není pouze cílem, ale cestou

(Starkes & Ericsson, 2003), vyjádřením spíše stále probíhajícího procesu utváření kvalitního života.

Současné pojetí úspěchu ve sportu je vnímáno společností zejména skrze dosahování výsledků nebo splnění stanovených výkonnostních cílů. Filosofický pohled na úspěch ve sportu se však od takového pohledu může v mnohých aspektech lišit. Například Gibson (1993) uvádí, že největší pozornost je upřena na výsledky soutěží, výsledky se v podobě dnešního sportu staly jeho nejvyšší ceněnou hodnotou, i když vítězství v soutěži nemusí vždy přímo a jednoznačně souviset s předvedením nejlepšího nebo nejkvalitnějšího výkonu (angl. *winning is not necessarily excellence*).

Holowchak (2011) se v kontrastu pohledu antické filosofie a současného pojetí úspěchu ve sportu zabývá jeho hodnocením v rovině morální a výkonové. Podobně jako Gibson (1993) poukazuje na nejednoznačnost úspěchu při jeho hodnocení založeném pouze na dosahování „dobrých“ výsledků (angl. *athletic achievement of production*). Dosažení sportovního úspěchu totiž chápe zejména v souvislosti s charakteristickými ideály jednání a hodnotovými principy, étosem (angl. *athletic achievement of character*).

Loland (2000) v analýze vývoje současného vrcholového sportu podrobuje kritice směřování současného sportu. Ve svém příspěvku hodnotí a diskutuje proces kvantifikace sportovních výkonů, vyvolaný zejména z důvodu zvyšujících se požadavků na standardizaci soutěžních podmínek, zaznamenávání rekordních výkonů a výkonnostních ukazatelů, specializaci ve sportovních disciplínách nebo objektivitu při hodnocení výkonů. Jako možné východisko vidí v procesu kvalitativně orientovaného směřování ve smyslu dosažení radosti (angl. *joy*) ze sportu, jehož podstata se přímo dotýká existenčních otázek jako: Kdo jsem? Komu patřím? Čeho mohu dosáhnout sám nebo s pomocí ostatních? Jaké jsou mé nebo naše možnosti a hranice v čase a prostoru? Tímto způsobem tak může výkonnostní nebo vrcholový sport poodkrýt význam a hodnoty lidského života a stát se důležitou součástí kvalitního života (angl. *good life*).

Tato studie ukazuje zejména na úspěšnost těch českých a československých tenistů, kteří se prosadili na nejvyšší výkonnostní úrovni v mezinárodním srovnání z hlediska svých umístění na žebříčku.

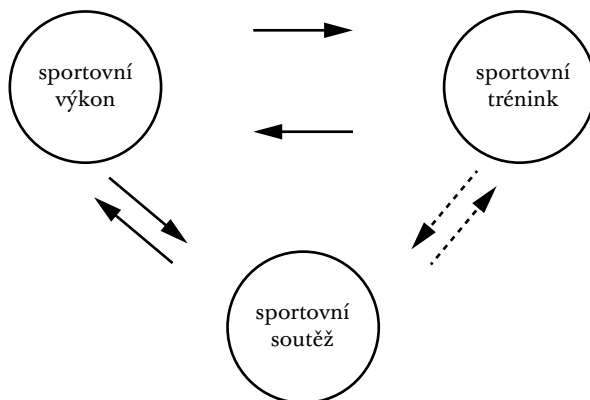
2.3 Sportovní trénink

Sportovní trénink je chápán jako proces ovlivňování výkonnosti sportovce (nebo družstva), zaměřený na dosahování nejvyšších, relativně či absolutně, sportovních výkonů ve vybraném sportu v podmínkách soutěží. Tento cíl musí současně respektovat celkový rozvoj jedince, tzn., že snahy o dosažení nejvyšších výkonů nesmí být v rozporu s obecně platnými morálními, kulturními, zdravotními, ekologickými a dalšími normami společenského života (Dovalil et al., 2008; dále např. Bompa, 2000 Schnabel, Harre & Krug, 2008; Matvejev, 1981).

Sportovní trénink ve skutečnosti probíhá jako komplexní proces. Teoretické vysvětlení podstaty tréninku, které má usnadnit jeho praktické zvládnutí, musí směřovat k poznání příčin, které vedou ke změnám sportovní výkonnosti. Na tomto základu lze potom zodpovědně volit adekvátní obsah tréninku, jeho koncepci a stavbu, vhodné metody atd. (Dovalil et al., 2009).

V kontextu zaměření sportovního tréninku (něm. *Trainingswissenschaft*, angl. *sport science*) a jeho širšího vymezení chápou v klíčové publikaci Schnabel, Harre a Borde (1997) jeho jednotlivé předměty zájmu zkoumání následovně (obr. 1):

- sportovní výkon jako výsledek sportovní činnosti,
- sportovní trénink jako proces a/nebo pojetí tréninku systémové,
- sportovní soutěž jako srovnání sportovní výkonnosti.

Obr. 1 Struktura a vzájemný vztah jednotlivých předmětů zájmu sportovního tréninku (Schnabel, Harre & Borde, 1997; vlastní úprava)

Současné znalosti a přístupy k teoretickému objasnění sportovního tréninku se shodují v tom, že sportovní trénink je nutné posuzovat jako jistý druh biologicko-sociální adaptace. V detailnějším pohledu to znamená pojímat ho jako:

- proces morfologicko-funkční adaptace,
- proces motorického učení,
- proces psychosociální interakce.

Systémové pojetí sportovního tréninku se snaží o ucelenou koncepci, na jejímž základě se uskutečňuje tréninkový proces. Uplatňuje se přitom systémový přístup, obecně definovaný jako způsob myšlení a řešení, při němž jsou jevy chápány komplexně v jejich vnitřních a vnějších souvislostech. Pojem systém – účelově definovaná množina prvků a sítí vztahů mezi nimi – je univerzální kategorií a lze ho aplikovat tam, kde chceme postihnout celistvost. O jeho použití rozhoduje věcné hledisko, tj. co má být chápáno jako systém.

Z pohledu praxe se sportovní trénink chápe jako plánovitě řízený pedagogický proces, který má promyšlenou činností sportovců a trenérů zajistit výkonnostní rozvoj. Systém sportovního tréninku lze vymezit jako účelné, na základě určitých principů zdůvodněné uspořádání obsahu, prostředků a metod tréninku, jehož cílem je zajistit růst sportovní výkonnosti. Může jít jak o teoretický komplex poznatků, tak o praktické obsahové a organizační uspořádání tréninku.

Z pohledu jeho praktické realizace pak jde o pedagogický proces v ose: cíl → struktura sportovního výkonu → úkoly tréninku → obsah → prostředky → metody → trénovanost → sportovní forma → výkon. Cílem tréninku je dosažení co možná nejvyšší sportovní výkonnosti na základě celkového rozvoje sportovce. Úkoly tréninku zahrnují tělesný, psychický a sociální rozvoj a spočívají v osvojování sportovních dovedností, rozvíjení kondice sportovců a formování osobnosti sportovců. Obsah tréninku vymezuje to, co musí být vykonáno, aby byly naplněny úkoly tréninku a dosaženo jeho cíle. Metody jsou postupy, vztahující se ke způsobům tréninku. Tréninkové prostředky slouží k plnění tréninkových úkolů. Trénovanost znamená souhrnný stav připravenosti sportovce, charakterizující aktuální míru jeho přizpůsobení požadavkům příslušné sportovní specializace. Sportovní forma vyjadřuje stav optimální specializované připravenosti, projevující se dosahováním maximálních sportovních výkonů (Dovalil et al., 2008).